

*Ван Чжибінь,
аспірант Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0004-7888-4392>*

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОНСТРУКТ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ

Досліджується проблема мотиваційно-ціннісного конструкта формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв. Розкрито, що формування вокально-технічних умінь має ґрунтуватися не лише на розвитку технічних аспектів співу, але й на усвідомленні студентами духовно-естетичної, емоційно-ціннісної та культурної сутності вокального мистецтва. Визначено, що без належної мотиваційно-ціннісної основи процес вокального навчання студентів факультетів мистецтв набуває формально-репродуктивного характеру. З цих позицій обґрунтовано, що саме мотиваційно-ціннісний підхід дозволяє інтегрувати професійні знання, уміння і навички з особистісними цінностями, сприяючи становленню цілісної творчої особистості співака, що прагне до фахового самовираження у вокальній роботі.

Здійснено критеріально-показникову характеристику мотиваційно-ціннісного компонента вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв. Критерієм зазначеного компонента визначено ступінь сформованості гуманістичної позиції студентів до впровадження активної навчально-пізнавальної діяльності. Показниками даного критерію обрано: прояв зацікавленості вокально-педагогічною діяльністю та прагнення до фахового самовираження у вокальній роботі. Виявлено, що прояв зацікавленості вокально-педагогічною діяльністю може проступати в двох основних площинах: співацькій та вчительській, тоді як ціннісні важелі виступають векторами самовираження студентів у вокальній роботі, надаючи їй змістової наповненості й визначаючи своєрідне трактування студентами домінант співацької та педагогічної діяльності. Доведено, що ефективне формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв можливе за умов цілеспрямованого розвитку їхньої мотивації до творчої діяльності, формування стійких професійних цінностей, що підтверджує значущість мотиваційно-ціннісної складової вокальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Ключові слова: *мотиваційно-ціннісний конструкт, вокально-технічні вміння, критерії та показники, вокальна підготовка, студенти факультетів мистецтв.*

Вступ. Реалізація гуманістичної освітньої парадигми зумовлюється необхідністю підвищення загальної культури суспільства, що визначає значущість формування творчої особистості майбутніх фахівців у сфері музичного (вокального) мистецтва. За цих умов сучасна вища мистецька освіта спрямована не лише на формування виконавської майстерності, а й на розвиток особистісної мотивації, духовно-ціннісних орієнтацій та творчого потенціалу майбутніх артистів-вокалістів. Головним освітнім орієнтиром виступає повага до індивідуальності студента як унікальної творчої особистості, сприяння розвитку його духовно-творчого потенціалу, складовими якого є не тільки природні вокальні задатки і здібності, а й набуті в процесі навчання співу знання та вміння, а також вольові передумови до активної творчої діяльності

У контексті підготовки студентів-вокалістів особливої ваги набуває проблема мотиваційно-ціннісного забезпечення процесу формування вокально-технічних умінь, адже саме внутрішня мотивація, сталий інтерес до мистецтва співу, усвідомлення художньо-естетичних і професійних цінностей визначають якість виконавського результату. З цих позицій актуалізується проблема дослідження мотиваційно-ціннісного конструкта формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв, яка набуває як наукового, так і практичного значення, адже сприяє підвищенню якості та ефективності фахового навчання майбутніх співаків та їхньому духовно-творчому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість проблеми формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв у змісті їхньої вокальної підготовки підтверджується у працях науковців, педагогів-вокалістів, які досліджують її в різних аспектах: мистецтвознавчому (В. Антонюк [1]; Д. Євтушенко [7]; Г. Стасько, О. Шуляр, М. Сливовицький [4] та ін.); вокально-методичному (С. Бедакова [2]; В. Бриліна та Л. Ставінська [3]; Я. Кириленко [8] та ін.); психолого-педагогічному (Г. Падалка [11]; О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук [6]; О. Музика, М. Чекрижова [10]; М. Прищак, Л. Мацко [12]; Ю. Трофімов, В. Рибалка, П. Гончарук [13]; О. Столяренко [14] та ін.).

Не зважаючи на наявність численних праць з окресленої проблеми, вважаємо доцільним дослідження саме мотиваційно-ціннісного аспекту процесу формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв, адже творче усвідомлення художньо-естетичних і професійних цінностей визначають якість виконавського результату.

Мета статті – дослідити мотиваційно-ціннісний конструкт формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв як ключового чинника ефективності їхньої фахової (вокальної) підготовки.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання**: розкрити сутність мотиваційно-ціннісного компонента вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв; здійснити критеріально-показникову

характеристику досліджуваного педагогічного явища; довести значущість мотиваційно-ціннісної складової вокальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Виклад основного матеріалу. Вокально-технічна підготовка студентів факультетів мистецтв традиційно розглядається як опанування комплексу професійних навичок – вокального дихання, артикуляції, інтонаційної точності, тембрової виразності тощо. Однак без належної мотиваційно-ціннісної основи цей процес набуває формально-репродуктивного характеру й не сприяє становленню творчої, емоційно чутливої, духовно багатой особистості. Тому важливим завданням сучасної вокальної педагогіки є інтеграція технічного навчання із формуванням позитивної мотивації студентів до самовдосконалення, внутрішньої потреби в художньому самовираженні та усвідомлення вокального мистецтва як цінності.

З цих позицій саме мотиваційно-ціннісний компонент вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв відстежує множину й глибину спрямованості майбутніх учителів музичного мистецтва у професійному полі, динаміку прояву і залучення відповідної творчої активності, а також значущості зазначеного у суб'єктивному вимірі. Відповідно *критерієм* мотиваційно-ціннісного компонента ми вбачаємо *ступінь сформованості гуманістичної позиції студентів факультетів мистецтв до впровадження активної навчально-пізнавальної діяльності*. Зазначимо, що обраний критерій дозволяє спостерігати еволюцію внутрішньої мотивації саме в ціннісній площині, де домінантою є гуманістична позиція, адже педагогічна парадигма сучасності тяжіє саме до неї.

Для обґрунтування даного компонента ми орієнтуємось на наукову позицію С. Горбенка, який зазначає, що *гуманістична спрямованість* передбачає «націленість на формування людини з унікальною цілісною творчою індивідуальністю, яка прагне до реалізації своїх можливостей, здатна робити свідомий і відповідальний вибір у навчальних і життєвих ситуаціях» [5, с. 169]. Ми поділяємо думку науковця щодо особливого ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-виконавської та педагогічної діяльності, центральною позицією якої є духовність. Як стверджує автор, «гуманістична ідея свідчить про можливість людини усвідомити саму себе, зробивши мистецтво здобутком власного духу» [так само].

Відповідно до зазначеного, ми висуваємо першим показником мотиваційно-ціннісного компонента – *прояв зацікавленості вокально-педагогічною діяльністю*. Нагадаємо, що зацікавленість у контексті психологічної сфери відноситься до категорії психічно-пізнавальних станів, тобто такого статичного компонента психіки, який має зовнішнє вираження і проявляється у зміні ефекту виконуваної діяльності. Ми спираємось на наукову позицію Ю. Трофімова, який зазначає, що психічний стан впливає на перебіг психічних процесів і характеризує психічну діяльність, надаючи їй специфічності [13].

У контексті нашого дослідження прояв зацікавленості виступає рушійною силою пізнавальної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва, адже позитивно впливає на опанування ними професійної діяльності. На підтвердження даному факту наведемо наукову позицію вищезазначеного автора, що «лише мета, яка має для людини привабливу силу, може протягом певного відтинка життя спрямовувати її психічну активність, роздуми, думки» [так само, с 386]. Значущою є думка дослідника, що визначальним для психічного стану є ставлення особистості, тобто своєрідний стрижневий момент формування стану, що передбачає фіксацію моменту стійкості і перебігу психічних процесів, форми реагування у визначений момент часу. Автор підкреслює, що інтерес демонструє емоційно забарвлену інтелектуальну вибірковість індивіда. Окрім того, з позиції обґрунтування даного показника, істотним є зауваження науковця, що «безпосередні інтереси пов'язані передусім з емоційною привабливістю діяльності, спрямованої на відповідний об'єкт. Опосередковані інтереси стосуються результату діяльності» [так само, с. 391].

Таким чином, зацікавленість безпосередньо вокально-педагогічною діяльністю, або ж її результатом, супроводжується позитивним емоційним станом майбутніх учителів музичного мистецтва, що сприятливо позначається на їхній зануреності в практичну діяльність, тривалість уваги, а також подальшу активність в обраній сфері. Ми вважаємо, що емоційні позитивні стани створюють тло для формування властивостей особистості, адже останні пов'язуються одна з одною відповідно до вимог діяльності і утворюють складні структури, серед яких є спрямованість (система потреб, інтересів, ідеалів). Іншими словами ми можемо назвати її підсистемою структури особистості, де зосереджені й спроектовані інтереси майбутніх учителів музичного мистецтва як поле самореалізації. Зацікавленість вокально-педагогічною діяльністю свідчить про активне сприйняття будь-якого виду знань даної сфери. До того ж, особистість творить у діяльній проєкції на майбутнє свій позитивний емоційний простір, розширює його межі, визначаючи важливість для себе явищ у професійній сфері, робить їх об'єктом своїх емоційних виявів, почуттів, вольових зусиль чи залишає їх поза увагою.

Зважаючи на те, що наше дослідження сфокусоване на формуванні вокально-технічних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, прояв зацікавленості вокально-педагогічною діяльністю розкриватиме так званий феномен *сензитивізації* (резонансу). Це виявляється в ознаках підвищеної сприйнятливості, чутливості, особливої вибірковості уваги індивідів, риси яких детермінуються актуальною потребою. Доречно буде зазначити й про те, що зацікавленість, яку проявляють майбутні вчителі музичного мистецтва, сприяє засвоєнню фахових навичок, окрім того, такі спеціальні навички опановуються ними набагато швидше та є стійкішими в професійній компетентності та функціональності.

Ми орієнтуємось на науковий погляд О. Столяренко, яка, висвітлюючи соціально-когнітивну теорію українського психолога А. Бандури, наголошує,

що людська поведінка, засвоюється шляхом опанування певних патернів (зразків). Відповідно, «за допомогою вербальних і образних репрезентацій особистість аналізує, моделює і зберігає чужий досвід так, щоб він міг служити орієнтиром для майбутньої поведінки» [14, с. 58]. Наведений факт дає підстави стверджувати, що зацікавленість вокально-педагогічною діяльністю дозволяє засвоювати та імітувати зразки педагогічної поведінки в загальних ситуаціях, поширювати різні символічні моделі вокальної практики завдяки дистанційному опануванню і набуттю внутрішніх професійних стандартів.

Таким чином, прояв зацікавленості вокально-педагогічною діяльністю може проступати в двох основних площинах, які є взаємообумовленими, – співацькій і вчительській. Підвищена сприйнятливості до вокальної діяльності може бути зорієнтована на умовно виокремлені ланки, такі як технічна та художня сторони виконання. Ми вбачаємо їх в особливій проникливості, емоційності, багатстві палітри тембрових інтонацій, внутрішній насиченості та глибині, динамічному розмаїтті тощо.

Студенти можуть зосереджуватися на окремих вокально-технічних уміннях, свідомому володінні голосовим апаратом, диханням, сценічною поставою та іншим. Привабливими для майбутніх учителів музичного мистецтва в даному контексті можуть стати як базові, так і найвищі вокально-технічні уміння. Зокрема, мова йде про такі уміння як володіння точним *інтонуванням* в різних теситурних умовах, особливо це стосується верхніх звуків. У зв'язку з цим, ми погоджуємося з методичним поглядом В. Бриліної та Л. Ставінської, які зазначають, що «коли постають завдання розвитку музичного слуху, виникає потреба у постійному самоконтролі співака та контролі педагогом, який не допускає недбалого інтонування жодного звука. За таких умов виправлення інтонування проводиться комплексно. Під час виконання вправ регулюється сила звука, що встановлюється у такій пропорції, в якій інтонація буде бездоганно точною. Нечітке уявлення студентів про характер звучання їх голосу є серйозною перешкодою у формуванні вокальної культури фахівців» [3, с. 32].

Варто наголосити, що краса «педагогічної дії» (І. Зязюн) також може зачіпати інтереси майбутніх учителів музичного мистецтва, захоплювати їх майстерністю і професійними уміннями реалізованих особистостей та авторитетних постатей у цій сфері. Педагогічна робота активно включає різні уміння щодо психологічного впливу на учнівський колектив, створення певної атмосфери. Слід зазначити, що слово і поведінка викладача у навчальному процесі безпосередньо позначається на музичному інструменті співаків, а саме на голосі. Тому зацікавленість майбутніх учителів музики такими ситуаціями, де інші педагоги філігранно виконують свої професійні обов'язки, створюючи особливий психолого-емоційний настрій виконавців, дозволяє накопичити студентам досвід щодо впливу на тембральну окраску, звуковисотне інтонування і загальну художню виразність та інші засоби. До того ж вони спостерігають збалансованість різних видів виконавсько-

педагогічної діяльності і запам'ятовують подібні алгоритми для використання у власній практиці в подальшому професійному житті.

Другим показником мотиваційно-ціннісного компонента є *прагнення до фахового самовираження у вокальній роботі*. Ми вважаємо, що група потреб самовираження унаочнюється в прагненнях майбутніх учителів музичного мистецтва до максимально повного використання своїх знань, умінь, здібностей, навичок, особистого потенціалу у обраній сфері. У даному контексті ми поділяємо думку А. Колот, який наголошує, що таке прагнення проявляється у демонстрації індивідуального і суб'єктивного. Він підкреслює, що «люди з сильною потребою самовираження – творчі і незалежні, вони відкриті до сприйняття себе і оточення, перебувають у постійному пошуку» [9, с. 50].

У зв'язку з цим, фахове самовираження у вокальній роботі може втілювати персональне й оригінальне змістове, відбивати глибину переконань, амбіцій і стремлень у поточному моменті розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва. З цих позицій розглянемо сфери, де найяскравіше виявляється прагнення до фахового самовираження у вокальній роботі. Доречно буде зазначити, що феномен самовираження містить зовнішні та внутрішні змістові характеристики індивідуальності. У ситуаціях, коли здійснюється демонстрація власних внутрішніх характеристик, їх ядром вважають почуття, здібності і можливості, установки та переконання, уявлення про самого себе. В інших ситуаціях, – фахова самореалізація може бути спрямована на зовнішні вияви особистості.

Мотивація таких проявів може включати декілька мотивів, комбінуватися у різних їх сполученнях і набувати ознак прагнення у загальних напрямках: пізнанні майбутніх учителів музичного мистецтва самих себе; способі демонстрації своїх можливостей, талантів, почуттів, здібностей, переконань та ін.; регуляції своєї активності і індивідуальності в процесі об'єктивізації. Прагнення до фахового самовираження у вокальній роботі буде відбивати те, наскільки повно, адекватно, своєчасно та індивідуально майбутнім вчителям музичного мистецтва вдалося підібрати способи самовираження.

Досить актуально в обґрунтуванні даного показника звучить думка науковців О. Скрипченка та Л. Долинської, що *прагнення* є усвідомленим мотивом поведінки, «в яких виявлена потреба в чомусь, що може бути досягнуте вольовими зусиллями», тобто через спеціально організовану діяльність майбутні вчителі музичного мистецтва здатні підтримувати свою активність протягом тривалого часу. Дослідники виділяють серед різних психологічних форм прагнень – мрію як створений фантазією образ бажаного майбутнього; ідеал як потребу наслідувати приклад, взятий особистістю за зразок поведінки; пристрасті – мотиви, що мають непереборну силу; наміри, які передбачають усвідомлення умов і засобів, якими можна вдовольнити потребу [6, с. 306-307].

Тобто, існування розмаїття мрій, пов'язаних із фаховим самовираженням у вокальній діяльності, свідчить про наявність такого

прагнення у студентів. Це можуть бути мрії майбутніх учителів музичного мистецтва щодо виступів на певних концертних майданчиках, щодо участі у фестивалях, конкурсах, марафонах та інших мистецько-педагогічних заходах, щодо спроможності виконання певного музичного твору, який є символом високого рівня вокальної майстерності тощо.

Множина палітри ідеалів-прикладів також вказуватиме на наявність такого показника мотиваційно-ціннісного компонента. Зразки як алгоритм для наслідування педагогічного або артистичного творчого шляху певною мірою маркують висоту прагнень майбутніх учителів музичного мистецтва, а також яскраво демонструють спектр внутрішніх професійних цінностей, які для студентів втілюють шкалу компетентностей, дозволяють встановити ієрархію рівнів кваліфікації щодо знання своєї справи. Підкреслимо, що ідеали є узагальненими суб'єктивними явищами, які мають містити окремі функції та приклади з досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва, а також можуть безпосередньо включати образи-ідеали конкретних постатей творчої і педагогічної еліти як минулого, так і сьогодення.

Зазначимо, що привабливість окремих ланок педагогічної діяльності, або загальне бачення всієї картини цієї сфери пронизує ціннісна тріада, а саме, – ціннісна свідомість, ціннісне відношення, ціннісна поведінка. Це безпосередньо пов'язано із життєвою позицією майбутніх учителів музичного мистецтва, де завжди присутня система пріоритетів, які позначаються на цілепокладанні та обов'язках кожного індивіда в його прагненні до фахового самовираження.

Таким чином, ціннісні важелі виступають векторами самовираження у вокальній роботі, адже вони надають змістової наповненості такому виду виявлення, позначають своєрідне трактування студентами домінант співацької та педагогічної діяльності. Наголосимо, що ідеали в такому контексті є певною досконалою моделлю дійсності, основною детермінантою особистісних потреб, цілей і смислів. Відповідно ідеали є завжди формами, які існують лише у суб'єктивній свідомості, містять в собі імпульс руху. Але звернемо увагу, що тільки високі ідеали, які обирає майбутній вчитель музичного мистецтва, пробуджують, приводять в дію всі духовні та творчі сили людини. Це може бути справжній або вигаданий авторитет, конкретна історична постать, в якій найбільш точно втілені ціннісні риси та якості.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що мотиваційно-ціннісний конструкт формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв є ключовим чинником ефективності їхньої фахової (вокальної) підготовки. Саме мотиваційно-ціннісна сфера забезпечує внутрішню готовність майбутнього фахівця до оволодіння складними вокально-технічними вміннями та навичками, сприяє розвитку творчої активності, самовираження та самореалізації в процесі виконавської діяльності. Ефективне формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв можливе за умов цілеспрямованого розвитку їхньої мотивації до творчої діяльності, формування стійких професійних цінностей,

що підтверджує значущість мотиваційно-ціннісної складової вокальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Перспективи подальшого розгляду окресленої проблеми вбачаємо в розробці особистісно-орієнтованої методики, спрямованої на формування вокально-технічних умінь студентів факультетів мистецтв.

Wang Zhibin. Motivational and value construct of the formation of vocal and technical skills of students of art faculties.

The problem of the motivational and value construct of the formation of vocal and technical skills of students of faculties of arts is studied. It is revealed that the formation of vocal and technical skills should be based not only on the development of technical aspects of singing, but also on the students' awareness of the spiritual and aesthetic, emotional and value and cultural essence of vocal art. It is determined that without a proper motivational and value basis, the process of vocal training of students of faculties of arts acquires a formal and reproductive character. From these positions, it is substantiated that it is the motivational and value approach that allows integrating professional knowledge, skills and abilities with personal values, contributing to the formation of a holistic creative personality of a singer who strives for professional self-expression in vocal work.

A criterion-indicator characteristic of the motivational and value component of vocal and technical skills of students of the faculties of arts was carried out. The criterion of the specified component was determined by the degree of formation of the humanistic position of students to the implementation of active educational and cognitive activity. The indicators of this criterion were chosen: the manifestation of interest in vocal and pedagogical activity and the desire for professional self-expression in vocal work. It was found that the manifestation of interest in vocal and pedagogical activity can appear in two main planes: singing and teaching, while value levers act as vectors of students' self-expression in vocal work, giving it meaningful content and determining a unique interpretation by students of the dominants of singing and pedagogical activity. It has been proven that the effective formation of vocal and technical skills of students of faculties of arts is possible under the conditions of purposeful development of their motivation for creative activity, the formation of stable professional values, which confirms the significance of the motivational and value component of vocal training of students of faculties of arts.

Keywords: motivational and value construct, vocal and technical skills, criteria and indicators, vocal training, students of faculties of arts.

Література

1. Антонюк В. Вокальна педагогіка (сольний спів): Підручник. Київ: ЗАТ «Віпол», 2007. 174 с.
2. Бедакова С. В. Вокально-хорове виконавство з методикою викладання (Сольний спів) для дистанційного навчання та самостійної роботи: Навч.-метод. посібник. Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2022. 250 с.

3. Бриліна В. Л., Ставінська Л. М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики : методичний посібник для викладачів та студентів вищих педагогічних і мистецьких закладів. Вінниця : Нова Книга, 2013. 96 с.
4. Голос людини та вокальна робота з ним : монографія. Г. Є. Стасько, О. Д. Шуляр, М. Ю. Сливоцький та ін. Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2010. 336 с.
5. Горбенко С. С. Основи методики музичної освіти : особистісний дискурс. Навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во УДУ імені М. П. Драгоманова, 2024. 206 с.
6. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. - Київ: Каравела, 2009. 464 с.
7. Євтушенко Д. Г. Роздуми про голос. Київ: Музична Україна, 1979. 92 с.
8. Кириленко Я. О. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 108 с.
9. Колот, А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу : підручник Київ : КНЕУ, 2011. 397 с.
10. Музика О.Л., Чекрижова М. М. Становлення професійної самооцінки студентів медичних ВНЗ. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 22. Київ: Вид-во «Фенікс», 2016. С. 213-231.
11. Падалка Г. М. Музична педагогіка: Курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / За редакцією В. Г. Бутенка. Херсон: ХДПІ, 1995.
12. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія Ч.1: Навч. пос. для студентів заочної форми навчання. Вінниця : ВНТУ, 2013. 98 с.
13. Психологія: підручник /Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук; за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ :Либідь, 1999. 558 с
14. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 280 с.

References:

1. Antonyuk V. Vocal pedagogy (solo singing): Textbook. Kyiv: CJSC "Vipol", 2007.174 p. [in Ukrainian].
2. Bedakova S. V. Vocal and choral performance with teaching methods (Solo singing) for distance learning and independent work: Teaching and methodical manual. Mykolaiv: Iryna Gudym Publishing House, 2022. 250 p. [in Ukrainian].
3. Brylina V. L., Stavinska L. M. Vocal professional training of a music teacher: a methodological manual for teachers and students of higher pedagogical and art institutions. Vinnytsia: Nova Kniga, 2013. 96 p. [in Ukrainian].
4. The human voice and vocal work with it: monograph. G. E. Stasko, O. D. Shulyar, M. Yu. Slyvotskyi et al. Publishing House of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2010. 336 p. [in Ukrainian].

5. Gorbenko S. S. Fundamentals of musical education methodology: personal discourse. Teaching and methodical manual. Kyiv: Publishing house of M. P. Dragomanov UDU, 2024. 206 p. [in Ukrainian].
6. General psychology: Textbook / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolynska, Z. V. Ogorodniychuk and others. - Kyiv: Karavela, 2009. 464 p. [in Ukrainian].
7. Yevtushenko D. G. Reflections on the voice. Kyiv: Musical Ukraine, 1979. 92 p. [in Ukrainian].
8. Kyrylenko Ya. O. Theoretical and practical principles of conductor training: teaching manual. Kyiv: Kyiv. University named after B. Grinchenko, 2020. 108 p. [in Ukrainian].
9. Kolot, A. M., Tsymbalyuk S. O. Personnel motivation: textbook Kyiv: KNEU, 2011. 397 p. [in Ukrainian].
10. Muzyka O.L., Chekryzhova M. M. Formation of professional self-esteem of students of medical universities. Current problems of psychology: Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. XII. Psychology of creativity. Issue 22. Kyiv: Publishing house "Feniks", 2016. P. 213-231. [in Ukrainian].
11. Padalka G. M. Musical pedagogy: Course of lectures on current problems of teaching musical disciplines in the system of pedagogical education / Edited by V. G. Butenko. Kherson: KhDPI, 1995. [in Ukrainian].
12. Prysach M. D., Matsko L. A. Psychology Part 1: Teaching aids for students of correspondence education. Vinnytsia: VNTU, 2013. 98 p. [in Ukrainian].
13. Psychology: textbook /Yu. L. Trofimov, V. V. Rybalka, P. A. Goncharuk; edited by Yu. L. Trofimov. Kyiv: Lybid, 1999. 558 p. [in Ukrainian].
14. Stolyarenko O. B. Personality Psychology: a textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 2019. 280 p.